

Sosyal Bilimlerde Yeni Açılımlar: Yeni Materyalizm ve Minör Bilim¹

Özlem Avcı Aksoy, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
ORCID: 0000-0003-4563-9767
E-posta: ozlem.avci@usak.edu.tr

Özet

Sosyal bilimlerin en önemli çıkmazlarından birisi metodolojiye dair yaklaşımlar ve çalışma konularına bakma biçimleridir. Bu yaklaşım ve kurgulama biçimleri geleneksel olan eğilimler ve yeni tartışmalar arasında sürekli bir gerilime neden olur. Sosyal bilimler, üzerine odaklandığı alanın dinamik ve değişken olan özellikleri nedeniyle zorunlu olarak yeni çalışmalara ve eğilimlere odaklanmak zorundadır. Bu çalışmanın amacı sosyal bilimlerdeki geleneksel yaklaşımların eleştirisine dayanan ve bu eleştiriden hareketle yeni metodolojik yaklaşımların tartışılmasıdır. Özellikle pozitivist yaklaşımın bütüncü, indirgemeci, düalist ve determinist anlayışı eleştirilerek, varlığın çoklu ve tekil yönü vurgulanmaya çalışılmıştır. Sonrasında hümanizm ve insan-merkezcilik karşıtı bir anlayışla insan ve insan-olmayı gündemine taşıyan İnsan Sonrası (Post Human) durum ekseninde 'eleştirel disiplinlerlik' kavramı üzerine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda belirginleşen teorik tartışma ve kavramlar, metodolojinin odağındaki nesneye bakışı ve bakma biçimlerini yerinden ederek yeni güzergahlar önerme çabasındadır. Varlığı yeni kavramlarla düşünmek ve anlamaya çalışmak, varlığın yeni bağlantılarını ve özelliklerini ortaya koyma fırsatı sunar. Bu bakış açısı ise daha fazla tekillikleri ve çoklukları düşünme ve açığa çıkarma imkânı sunar. Çünkü her şey sonsuz bir oluş halindedir. Yeni yaklaşım ve bakış açılarının odağında yer alan "tekillik, deneyim ve oluş" kavramlarına dayanan bir anlama çabası, maddenin bu yönüne dikkat çekme çabasındadır. Bu güzergahta önemli bir dönüm noktası olan ve maddeyi ve maddeye bakışı yeniden tanımlayan 'yeni materyalizm' kavramı ve 'minör bilim' anlayışı etrafında oluşan düşünsel yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Böylece varlığa ve insana olan değişen bakış açıları sorgulanmış ve sosyal bilimlerin nasıl bir değişim içinde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tüm bu tartışmalar maddenin kendi içkin özelliğine vurgu yaparak, bu içkinliğin sahip olduğu dinamizm ve diğer varlıklarla olan dönüştürücü ilişkisi üzerine yoğunlaşır. Türler arası yakınlaşmalar ve dayanışma anlayışı, sosyal bilimlerin disiplinler arası çalışmalara olan ihtiyacını ortaya koyar. Böylece tüm kavramsal ve teorik tartışmalar, insanın insan-olmayan karşısındaki konumunu yeniden düşünmesini gerektirir. Bu düşünce biçimi ise yeni bakış ve anlayış yollarına, yeni metodolojik güzergahlara ihtiyaç duyar. Bu çalışmada yapılmaya çalışılan, yeni metodolojik tartışmalara ve uygulamalara giden yolların izini sürme çabasındır.

Anahtar kelimeler: Pozitivizm, Eleştirel Disiplinerlik, İnsan sonrası, Yeni Materyalizm, Minör Bilim

New Approaches in Social Sciences: Neo-Materialism and Minor Science

Abstract

One of the most important dilemmas of social sciences is approaches to methodology and the way they look at study subjects. This approach and ways of constructing create a constant tension between traditional trends and new debates. The dynamic and variable features of the field on which social sciences focus inevitably must focus on new studies and trends. This study aims to discuss new methodological approaches and based on the criticism of traditional approaches in social sciences. Especially the holistic, reductionist, dualist and determinist understanding of the positivist approach is criticized and the multiple and singular aspects of being are emphasized. Afterwards, 'critical disciplinary' is discussed in the context of the Post-Human situation, which brings the human and the non-human to the agenda with an understanding against humanism and anthropocentrism. The theoretical discussions and concepts that have become evident in this direction are to propose new routes by displacing the perspective and ways of looking at the object in the focus of the methodology. Thinking and trying to understand the existence with new concepts offers the opportunity to reveal new connections and features of the being. This perspective, on the other hand, offers the opportunity to think and reveal more singularities and multiplicities. Because everything is in an eternal state of becoming. Theoretical discussions and concepts that become clear in this direction suggest new routes by displacing the way of looking and looking at the object in the focus of methodology. The focus of this innovation is singularity, experience and becoming. The concept of 'new (neo) materialism', which is an important turning point in this route and redefines matter and the view of matter, and the intellectual approaches formed around the understanding of 'minor science' were emphasized. Thus, the changing view of existence and human being has been questioned and the change in social sciences has been revealed. All these discussions focus on the dynamism of this immanence and its transformative relationship with other beings, emphasizing the immanence of matter. The understanding of interspecies convergence and solidarity reveals the need for interdisciplinary studies of social sciences. Thus, all these conceptual and theoretical discussions require the human to rethink his position with the non-human. This way of thinking needs new ways of looking and understanding, and new methodological routes. What is done in this study is an effort to trace the paths leading to new methodological discussions and practices.

Keywords: Positivism, Critical Disciplinary, Posthuman, New Materialism, Minor Science

Giriş

Sosyal Bilimlerde metodoloji meselesi gerek metodolojik güzergahın karmaşıklığı ve iç içeliği gerekse nesnenin dinamizminden dolayı en karmaşık, en zorlu, en anlaşılmaz ve en anlatılmaz konulardan biridir. Bilgi üretmek, teori geliştirmek ve kavramlar önerebilmek bu nedenle zorlu bir zanaattır. Fakat bu zorluk aşıldığında ise gerçek anlamda bilimsel olan kendini gerçekleştirmiş olur. Yani bilimsel bilgiye imkân veren en önemli unsur, doğru bir metodolojinin kurgulanmasıdır. Bu, bilginin pratiğe dönüşerek yeni bilgileri ortaya koyabilmenin bir yoludur. Bilgi (teori) ve pratik (saha) arasındaki bağı kurabilmek tüm sosyal bilimlerin ana sorunsalı olduğu gibi sosyolojinin de içinde debelendiği zorlu işlerden biridir. Teoriyi sınamak yerine teori geliştirebilmek ancak doğru soruların sorulduğu, doğru teori ve kavramlara dayanarak kurgulanmış bir metodoloji ile mümkündür. Doğru biçimde kurgulanmış bir metodoloji bilim yapabilmenin, sosyoloji yapabilmenin önünü açar. Bu doğrultuda genel olarak sosyal bilimlerin özeldir ise sosyolojinin odaklandığı, nesnesinin asla sabitlenmeyen, kesin olarak tanımlanamayan, sürekli değişken ve dönüşken dinamizmini anlamaya ve açıklamaya dair yol haritalarının imkânı üzerine bir tartışma yürütmektir. Bu yeni yol haritalarının tartışılması ise kaçınılmaz olarak var olan metodolojik güzergâhlar üzerine bir eleştiriye dayanır. Varlığın sürekli değişken oluşu, kaçınılmaz olarak ona bakma biçimlerine dair değişimi de vurgular.

Bu çalışmanın başlangıç noktası hümanizm ve beraberinde şekillenen, gittikçe hâkim ve tek metodolojik yaklaşım biçimine dönüşen pozitivizmin bir eleştirisidir. Özellikle pozitivizmin dayandığı ikilikler ve determinist anlayışın tersine, tekil varoluşlar ve çokluğun vurgulanmasına dayanır. Ayrıca bu tekillik ve çokluğu vurgulayan anlayışın beraberinde sürdürülen teorik tartışmalar ve kavramsal sorgulamalara dayanarak, sosyal bilimlere de içeren disiplinler üstü çalışmalar alanının metodolojik güzergâhının çizgilerini belirginleştirmektedir. Bu yeni metodolojik tartışmaların dayanağı olan teori ve kavramlara odaklanarak, çoklu bir bilimsel bakışın gereği üzerinde durmanın, sorunu anlamada ve açıklamadaki önemi vurgulanır. İçinde bulunulan koşullar değiştikçe ve bu koşulları anlamak için kullanışlı yeni metodolojiler ve kavramlarla sorgulamak gerekir. Dinamik olan yapıyı anlama imkânı sunan metodolojinin de dinamik olması kaçınılmazdır.

Gadamer'e göre tek bir yöntem fikri, odaklandığı nesneye temas etmeden belirlenmiş bir yöntemdir ve böylesine nesneyle kopuk olan bir yöntem ise oldukça tehlikelidir. Çünkü nesneye ulaşacak yöntemi belirleyen, nesnenin

kendisi olmalıdır (2008: 189). Bu nedenle her saha ve sorgulama biçimi, anlamak amacıyla sorgulanan nesne kendine özgü bir metodolojiye ihtiyaç duyar. Dolayısıyla tek tip bir metodolojik biçim, alanın kendi ontolojik yapısının anlaşılmasını imkansızlaştırır. Her saha/alan ve vaka, kendine özgüdür ve kendi metodolojisine ihtiyacı vardır. Bu durum ise kaçınılmaz olarak tekil bakabilmeyi gerektirir. Bu durum, Vandana Shiva'nın '*mono-kültür zihin*' (1993) olarak tanımladığı hümanizm ve pozitivist bilimsel ve metodolojik anlayışının, yaklaşımlarının ve kurallarının bir eleştirisidir. Shiva günümüzde her şeyin büyüme, büyük olma arzu içinde olduğunu eleştirirken 'küçülmeyi, küçük olmayı' vurgular: 'Büyük büyüktür' yanılışı içinde ekolojik, politik ve ekonomik olarak gerçek olan ise 'küçük, büyüktür' yani *küçük, yeni büyüktür* (Shiva, 2014). Ekoloji, gıda konularına referans veren Shiva'nın² bu bakış açısı, ancak tek tek küçük olanın bir arada büyüklüğü var ede(bile)ceği anlayışdır. Ancak tekilliklerin, yani en ufak farklılıkların varlığının çokluğu var edeceğidir. Çokluğu var eden 'tek' olandır. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise buradaki tekilik vurgusu insan merkezli anlayışın eleştirisini barındıran, insan-olmayı da dâhil eden William Connolly'nin '*çok yönlü tekçilik (protean monism)*' (2016) kavramına denk gelir. Yeni materyalist bir yaklaşımla kurgulanan hümanizm ve antroposantrizm karşıtı düşünsel bir çerçeve sunan bu anlayış, maddeyi yeniden tanımlayan ve her varlığın kendi iç işleyişi olduğu ve tüm varlıkları etkilediği iddiasına dayanır. Bu durum ise Spinozacı monist bir anlayış olan 'varlığın tekilliği' anlayışına götürür. Varlık tektir ve tekilliklerden oluşur. Ayrıca 'oluş' halinde olan bir varlıktır. Var olan değil, var oluş sürecinde olan bir maddedir. Varlığa ve maddeye olan bu yeni bakış, kaçınılmaz olarak sosyal bilimlerin, metodolojik güzergâhını ve anlayışını da yeniden sorgulatan bir içeriğe sahip olmasını gerektirir. Yeni metodolojik tartışmalar etrafında, ikilikleri reddeden ve çokluklar üzerine kurgulanan 'minör bilim' (Braidotti, 2021) yaklaşımları da sosyal bilimlerin gündemine yerleşmektedir. Tüm dünyayı tek bir varlık olarak görmek ve onun içindeki her şeyi tekil varoluşlar olarak kabul etmek; Tek Varlığın ve tüm tekilliklerin varoluş teminatının aralarındaki bağlar olduğu düşüncesini savunmak, disiplinler üstü bir yaklaşımla tüm bilimlerin odağında olmalıdır. Özellikle 'ekolojik duyarlılığa' sahip olan yeni materyalist anlayış, tüm insan ve insan olmayanı etkileyen ve tehdit eden gelmekte olan küresel krizden (ekolojik krizden) çıkışın son yolu olabilir.

Bir metodolojik güzergâhta öncelikle araştırmanın nesnesi olan örneklem alanının net bir biçimde belirlenmesi ve evreni açıklama kabiliyetinin tartışılması gerekir. Bu çalışma araştırma evreni içindeki her bir parçanın sahip olduğu 'tekilik' vurgusu ile hareket ederek, her bir farklılığın, benzemezliğinin bütün içindeki yerine ve önemine vurgu yapar. Bu benzemezlik anlayışı, beraberinde

pozitivizmin indirgemeci anlayışını da yerinden eder. Aynı nedenler her zaman aynı sonuçları ortaya koymaz. Çünkü nedenin içinden geçtiği varlık/ madde dinamik bir özelliğe sahiptir ve sürekli oluş halindedir. Bu oluş hali aynı nedeni aynı varlıkta farklı sonuçlara evirir. Buradaki oluş (*becoming*) vurgusu Bradiotti'ye göre olumlayıcı ve iş birliğine dayanan etiğin gerçekleştirilmesidir (Bradiotti, 2019a: 90). Bu göz önünde bulundurulduğunda varlık alanının çoklu olan yapısı daha dikkat çekici hale gelir.

Bu anlayış çerçevesinde öncelikle pozitivizmin genel çerçevesi ve metodolojik geleneği tartışılacak, hemen sonrasında ise 1950'ler sonrasında eleştirel düşünce geleneğinden doğan günümüzde önemli bir metodolojik içeriğe sahip olan insan sonrası yaklaşımlar ekseninde sosyal bilimler sonrası eleştirel disiplinlerlik tartışılacaktır. Bu tartışmaların odağında olan 'yeni materyalizm' kavramı ve içinde bulunduğumuz dönemi insan ve insan-olmayan etrafında sorgulayan 'minör bilim' yaklaşımları ise bu çalışmanın düşünsel güzergâhını oluşturur. Ayrıca tüm bilimleri kapsayan ve bir arada çalışmalarını zaruri kılan disiplinler üstü çalışmaların tekçi bir bakışla çokluğu vurgulayan eğilimleri, insan sonrası dönemi anlamının önemli bir çerçevesini sunar.

Sosyal Bilimler Geleneği

Sosyal bilimlerde araştırma geleneği ana teorinin etrafında kurgulanan, seçilmiş tekniklerle verilerin elde edilmesine ve buradan hareketle hipotezlerin doğrulanması ya da yanlışlanmasına dayanan bir güzergâha sahiptir. Elde edilen veriler indirgemeci bir yaklaşımla yorumlanarak genellemelere ulaşılır. Bu güzergâh oldukça başarılı işleyen bir süreçtir. Fakat ayrıntıların, istisnaların, ufak tefek farklılıkların ve özelliklerin bazen gözden kaçmasına, görülememesine neden olur. Dolayısıyla bu noktadaki bilgi kaybı ve temsil edilememe durumu, bütün içinde toplumsal anlamada bir zafiyete neden olabilir. İçinde bulunduğumuz gittikçe parçalı, çoğul olan toplum yapılarının bu ayrıntıları, istisnaları, ufak tefek farklılıkları göz önünde bulundurmadan tam olarak anlaşılması artık mümkün değildir. Bu noktada ise tekilliği önemseyen ve açıklamaya çalışan, anlama ve açıklama yöntem ve tekniklerine olan ihtiyaç kaçınılmazdır. Böylece 'tekilliği' vurgulayan yaklaşımlar, geleneksel ve klasikleşmiş olan yöntemleri eleştirip eksiklerini ortaya koyarken, yeni yöntem ve tekniklerin belirginleşmesine olanak sağlarlar. Bu çalışma, böylesine bir bakış açısından hareketle güncel ve gündemde olan yeni bakış açıları ile eleştirel bakış çerçevesinde yeni araştırma güzergâhlarını tartışmaya açma amaçındadır. Klasik yöntem ve yaklaşımları 'royal bilim' olarak tanımlayan Deleuze ve Guattari (1987), bunun karşısına tekilliğin daha önemli ve indirgenemezliğin esas olduğu 'göçebe bilim (minör bilim)' yaklaşımını koyarlar. "Buna göre 'royal'

olan yaklaşımlar, dünya hakkında kesin yargılardan oluşurken, göçebe bilim heterojen ve dinamik bir dünyada yerel olanın bilgisini sunar. Bir nehri uzaktan seyredip gözlemleyen ve belgeleyen royal bilimin tersine, göçebe bilim bir kayık alıp anlamak istediği akımın bir parçası olmayı tercih eder” (Deleuze ve Guattari, 1987:372 aktaran Yalvaç ve Erçandırlı, 2020: 264).

Bu nedenle çıkış noktası, mikro olan, tekilliği bastırılmış olan ya da görünemeyen, öznel düşünce ve tavırlarla varlığını korumaya çalışan, yani çoğunluğun bir parçası ol(a)mayan, aynılaşmamış olanı gün yüzüne çıkarmak ve bütün için anlamını sorgulamaktır. Bu durum önce toplumsal olanı anlamaya dönük bir yaklaşım olarak şekillenirken sonrasında ise insan ve insan-olmayan tüm varlık alanını anlamaya dönük bir yaklaşım biçimi halini alır. Tekil olanın anlaşılma çabası kaçınılmaz olarak yeni bir bakış açısına, farklı bir yöntem ve tekniğe ihtiyaç duyar. Resmin bütünü mü görmek yoksa ayrıntılara mı odaklanmak? Ya da her ikisi bir arada mümkün olabilir mi? Monist bir anlayışla, bütünü tam olarak anlamak için bütün içindeki her bir parçanın anlaşılması ve açıklanması oldukça önemlidir. Her tikel çalışma, bütünü bir parçasını tamamlar ve böylece analogik bir akıl yürütme biçimi ile bütünü anlama çabasını gerçekleştirir. Sosyolojik açıdan bu bakış, hem bireyin gündelik hayatının mikro organizmasına hem de toplumun mikro organizmalarını (farklılıklarını) anlamak için önemli ve kullanışlı bir ilk yöntemdir. Her farklılık kendi deneyimini gerektirir. Dolayısıyla farklılığın hem nedeni hem de sonucu bu yaşamsal ve düşünsel olan deneyimdir. Tüm bu tekelliğin ve deneyimin önemli olduğunu vurgulayan eleştirel düşünce perspektifini tarihsel olarak üreten yaklaşımın kökeninde pozitivistliğe yönelik güçlü bir eleştiri vardır. Bu eleştiri, pozitivist yaklaşımın bütünü anlamaya yönelik çoğunlukçu, ikiliklere dayanan, determinist ve indirgemeci yaklaşımına dairdir.

Pozitivist Anlayışa Dair

Saint Simon, Auguste Comte ve beraberindeki pozitivist düşünce, bilimi kesin, değişmez ve nesnel bilgilerin elde edildiği bir etkinlik olarak tanımlar. Pozitivist anlayışa göre geçerli bilgi, deney ve gözlem yoluyla elde edilebilir ve sınanabilir olmalıdır. Comte’a göre doğa bilimleri pozitivist bir anlayışa sahiptir ve ilk olarak ‘toplumsal fizik’ olarak tanımladığı sosyoloji de bu anlayışla ele alınmalıdır. Comte’un sosyolojik anlayışının temelinde “farklı insani olayların temel dizisinin, tek bir plana göre akılcı bir biçimde düzenlenmesi” vardır. Amacı ise insan toplumlarının sonsuz çeşitliliğini zaman ve mekânda temel bir düzen içinde ve tek bir amaca indirgemektir (Aron, 2000: 78). Tek bir metodolojik çizgiye dayanan pozitif anlayış, deney ve gözlem yapılabilen olgular ve arasındaki ilişkiler dışındaki hiçbir şeyin bilgisine ve geçerliliğine

sahip olamayacağımız inancına dayanır. Böylesine tekçi olan bir bakış açısı ve metodolojik anlayış, içinde bulunduğumuz karmaşık toplumsal yapıları ve dönemi anlamak ve açıklamak için artık yeterli değildir. Pozitivizmin bilim mantığı her şeyden önce teorik terimlerle formel müteakabiliyet kuralları yoluyla tanımlar ortaya koymaya ve teorilerin sınanması ile mantık kurallarına uygun akıl yürütmelerin yapılmasına dayanır (Keat ve Urry, 2001: 43). Pozitivizmde en sık kullanılan akıl yürütme biçimlerinden biri tümevarımsal yaklaşımdır. Buna göre yapılan çalışmalar sonrasında sürekli artan bir kesinlikle daha çok olgu keşfedilir. Böylece teoriler geneli açıklama amacıyla olan bir biçime sahip olur. Bu durum ise pozitivizmin, örtük de olsa tek bir bilim mantığının var olduğu iddiasını ortaya koyar (Keat ve Urry, 2001: 47). Bu iddia ise tek bir metodolojik bakışı ve tüm pozitivist bilimler için aynı metodolojik dayanaklarla hareket edilmesini gerektirir. Pozitivizmin bu tekçi yaklaşımı çerçevesinde tüm bilimsel teori ve açıklamalar soyut, evrensel ve nesnel ölçütlerin keşfedilmesi zorunluluğuna dayanır. Dolayısıyla pozitivizme göre gerçek yasalar, gözlemlerle yeterince doğrulanan savlardan ibarettir (Aron, 2000: 113). Bu bakış açısı kaçınılmaz olarak bir araştırma güzergâhını ve metodolojisini tek bir biçime sokarak aynılaştırır. Aynı olma hali, sosyal bilimlerde bir norm olarak karşılık bulur. Bu durum ise gerek paradigmayı gerekse vakanın/sahanın dinamizmini ve kendine özgü olan deneyimlerini görmezden gelmesine neden olur. Doğa bilimlerinde elde edilen bir verinin aynı koşullar sağlandığında aynı sonuçları vereceğine dair yaklaşım, sosyal bilimlerde özellikle de sosyolojide uygulanabilir bir akıl yürütme biçimi değildir. Böylesine bir bakış açısı vakanın anlaşılmasını zorlaştırır hatta engelleyebilir. Zira her vakanın etrafında onu etkileyen koşullar sürekli olarak değişir. Bu değişen koşullar içinde bir taraftan birey bir taraftan da ait olduğu toplumsal yapı, sahip olduğu tüm bilgi ve deneyimlerle, bu koşulları yeniden deneyimler. Bu durum ise benzerliklerden ziyade farklılıkları vurgulayan bir metodolojik bakışı gerektirir. Ayrıca insan sonrası duruma dair güncel tartışmalarla bu çeşitliğe insan-olmayanın da eklenmesi gerekir. Bu durum daha sonraki bölümlerde ayrıntılı tartışılacaktır.

Deneyim meselesi etrafında tekilliğin ve öznelliğin anlamının vurgulanması, insan sonrası olarak tanımladığımız dönemde, bugünü anlamak ve geleceğe ilişkin tahayyüller ortaya koyabilmek için bugünün 'soykütüğü'ne ya da hikayesine bakmayı zaruri kılar. Her örneklem bir 'kendilik kültürü'ne sahiptir. Bu nedenle deneyim kavramı 'bugün'de var olanı zamansal bir bütünlük içinde anlamayı ve açıklamayı sağlar. Gerçek bir anlama, özne ile nesne arasında bir yakınlığın kurulması ile gerçekleşir. Herhangi bir nesne kendi anlamını yalnızca bir yakınlık ruhu olana ifşa edebilir (Bauman, 2017: 35). Özne ve nesne arasında bu yakınlık, bütünlük ve parça arasındaki ilişkiyi de belirgin kılar. Çoğulluk/

çokluk içindeki tekilliklere yapılan vurgu, hiçbir parçayı dışarıda bırakmayan bir araştırma yönteminin gereğini ortaya koyar. Bu durum da bir araştırma sürecinde paradigmanın ne ifade ettiği sorunsalını tekrar gündeme taşır.

Thomas S. Kuhn ilk yayınlanma tarihi 1962 olan Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı çalışmasında *paradigma* kavramını iki farklı anlamda kullanır: Paradigma kavramı ilk olarak “belli bir bilimsel topluluğun üyelerinin ortak olarak sahip oldukları şeyi, yani o topluluğun üyelerinin az çok bilinçli bir biçimde bağlı oldukları tekniklerin, modellerin ve değerlerin tümünü; ikinci olarak ise paradigma, bütünsel olanın tekil bir ögesini ifade eder” (Kuhn, 2017:212). Paradigmatik tartışmalarda ‘anlaşılabilirlik’ kavramı temelde ontolojik bir vurguya sahiptir. Bilginin anlaşılabilirliğine dair yapılan vurgu “özne ve nesne arasındaki bilişsel bir ilişkinin ötesinde” bilginin temel varoluşsal anlamına gönderme yapar (Agamben, 2012: 47). Buna göre “paradigma sadece bir örnektir; tekrarlanabilir oluşu sayesinde, bilim insanlarının araştırma pratikleri ve davranışlarına örtük bir biçimde örnek oluşturma kapasitesi kazandıran tekil bir vakadır. Örnek, kural tarafından dışlanmıştır. Bunun nedeni örneğin normal vakanın bir parçası olmaması değil, tam aksine o vakaya aitliğini gözler önüne sermesidir. Böylece örnek kendisinin yanı sıra kendi anlaşılabilirliğini ve bununla birlikte oluşturduğu ya da ait olduğu sınıfın anlaşılabilirliğini sağlar. Tekil olanın bütüne olan tekabülü, bu anlaşılabilirlik üzerinden değerlendirilir. Böylece bilimsellik ölçütü olarak kuralın egemenliğinin yerini paradigmanın egemenliği alır ve yasanın evrensel mantığının yerine ise tekil ve özel olanın mantığı geçer” (Agamben, 2012: 19-36). Burada tekil ve öznel olanın mantığını Deleuze’un ‘olay felsefesi’ ile tartışmak anlamlı olacaktır. Deleuze olay, zaman, tekillik, kendilik, çokluk kavramlarına referans vererek ‘oluş ve fark’ kavramları üzerine odaklanır. Buna göre zaman ve oluş kavramları ‘olay’ kavramına dinamik, değişken ve sürekli bir ‘oluş’ anlamı atfeder. Bu nedenle varlık, var olan değil var oluş içindeki bir varlıktır. Özellikle özne-oluş kavramı ile doğrudan tekillik ve fark üzerine odaklanır (Deleuze, 2020: 162-167). Kuhn’un ‘paradigma’sı yeniden düşünüldüğünde, *kuralın karşısında tekil ve öznel olan, araştırma sürecinde sınanan, anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılan örneklemdir*. Burada ele alınan örneklem/vaka, ‘olay’ın ta kendisidir. O halde her vaka kendine özgüdür düşüncesiyle paradigma her vakaya özgü olan ve her defasında sürekli değişen bir örnek etrafında yeniden tanımlanır. Her örnek vaka tekil ve öznel olsa da sürekli başka vakalarla, durumlarla ilişki halindedir. Dolayısıyla sürekli yenilenen, değişen dinamik bir yapısı vardır. Bu nedenle vakaya ilişkin veriler asla sabit ve değişmez olamaz. Bu nedenle aynı vakanın ya da örneğin belirli aralıklarla sık sık analize tabi tutulması ortalama bir değerlendirme sonucuna varılmasını sağlar. Böylece her deneyim olumsal olarak tekil olanın dolayısıyla

da tikel olanın bir deneyimidir. Bu yaklaşım ise bizi yavaş yavaş maddeye yeni bakış açıları getiren, maddenin de bir oluş sürecinde olduğunu düşüncesine dayanan ‘yeni materyalizm’ tartışmalarına doğru yaklaştırır. Bu tartışmaların öncesinde ise genel metodolojik kurguda kavram ve teorilerin ne ifade ettiğine dair kısa bir sorgulama yapmak, yeni kavram ve teorik tartışmalar ortaya atmanın önemine ve gereğine dairdir.

Teori ve Kavramlara Dair

Metodolojik güzergâh tek başına teorinin dışında sadece verilerin elde edilmesine dayanan bir yöntem ve teknikler bütünü olmanın ötesinde, bir bilimsel çalışmada tüm aşamaları kapsayan ve teorik, kavramsal tartışmaları da içeren kapsayıcı bir kurgudur. Bu nedenle bir çalışmadaki metodolojik yapı, teorik çerçeveden kavramsal tartışmalara, hipotezlerin kurgulanmasından sınanmasına kadar bilimsel bir çalışmanın tüm güzergahını ifade eder. Bu güzergâhta özellikle hipotezlerin doğru teorilere dayandırılması ve örneklemin doğru kavramlarla tartışılıp açıklanması, yapılan çalışmayı bilimsel değerlere yaklaştıran önemli bir eşiktir.

Bir araştırma sorusunun ortaya atılmasıyla başlayan metodolojik süreç, bu sorunun etrafında güçlü bir literatür taramasına ihtiyaç duyar. Yapılan çalışmalardan hareketle başlangıç sorusunu yönlendirecek, kısmi de olsa cevaplar verecek teorik çerçeveler çizilir. Bu çerçeveler, araştırmanın sınırlarını belirleyecek olan kavramsal tartışmalara yöneltir ve sonrasında ise sonuca dair öngörüler olarak hipotezler ortaya atılır. Metodolojideki başlangıç güzergâhı olarak teorik ve kavramsal tartışmalar oldukça önemlidir. Bauman’a göre teori bizim kaderimizdir. Teorik bilgiyi gerektiren şey ise hakikat değil, olasılıktır (2017: 213). Bu olasılık, tekil bir vakayı anlamak için teoriye dayanarak kurgulanan hipotezlerdir. Pozitivizme göre “bilimsel teoriler, doğruluk ve yanlışlıkları sistematik gözlem ve deney yoluyla değerlendirilebilen, oldukça genel, evrensel ifadeler dizisinden oluşur. Ancak deney ve gözlemlerin sonuçları tam bir kesinlikle bilinebilir. Böylece bilimsel teorilerin evrensel önermeleri *yasa* olarak tanımlanır” (Keat ve Urry, 2001: 30). Teorilerin doğruluk ya da yanlışlıkları ise sadece ampirik (deneysel) araçlarla bilinebilir. Bir bilimsel çalışmada kurulan problematik çerçevesinde seçilen bir teori, açıklayıcı kavramlar ve kurgulanan hipotezlerle işe başlanır. Kullanılan tüm deneysel yöntem ve teknikler, teori ve hipotezlerin sınanmasını yani doğrulanmasını ya da yanlışlanmasını amaçlar. Bu durum ise ampirik çalışmalarda iki temel eğilimi ortaya çıkarır. Buna göre “teorinin doğrulanması ve teorinin yanlışlanması eğilimi. *Doğrulanma eğilimine* göre bir teoriye dayanarak ortaya atılan öngörülerle uyumlu olan/doğrulan örneklerin sayısı çoğaldıkça veya bu örneklerin ortaya çıktığı koşullar ne kadar çok

çeşitlendirilebilirse, teori doğrulanmış ve güçlü bir biçimde desteklenmiş olur. Böylece örnekleme indirgenen genellemeler yapılır. Diğer yandan *yanlışlanma eğilimine* göre doğrulama mümkün değildir ve yapılacak tek şey yanlışlamadır. Çünkü doğrulama sadece var olan bilgiyi güçlendirir fakat yanlışlama yeni bilgi üretebilmenin imkânını sunar. Gözlemler sadece teorilerin yanlışlığını ortaya koymak için kullanılabilir. Bir teoriye dayanarak ortaya atılan öngörünün yanlış olduğu ortaya çıkarsa, bu durum teorinin kendisinin de yanlış olduğunu ortaya koyar” (Keat ve Urry, 2001: 33). Böylece eskinin yerine yeni teoriler ortaya atılmasına imkân sağlanır. Bu, genelle uyuşmayan, ‘fark’lı olan teoriyi geliştiren ve yeni teori üreten bir eğilimdir. Buna göre çoğunluk değil farklılık belirleyicidir. Dolayısıyla tüm ampirik yöntem ve teknikler teoriyi doğrulamak için değil, yanlışlamak için kullanıldığında bilimsel bir ilerleme gerçekleşir. Bir teori sonsuz kere sınanabilir ve doğrulayıcı sonuçlar alınabilir. Fakat bir teorinin tek bir kez yanlışlanması, çoğunluğun eleştirilmesi için yeterlidir. Doğrulama yöntemi *çoğunluğa* önem atfederken, yanlışlama eğilimi *çokluğa* önem atfeder. Karl Popper ‘hipotetiko-dedüktif’ kavramını kullanırken teorileri doğrulamaktan öte yanlışlama amacıyla olduğunu ifade eder. Popper’a göre “bir bilim insanı önce bir teori ya da hipotez formüle etmekle başlar, sonrasında ise potansiyel olarak yanlışlanabilir olan gözlemler yaparak hipotezlerini sınar. Eğer teori yanlışlanırsa, terk edilmelidir ve onun yerine başka bir teori formüle edilmelidir. Böylece bilimin katı, normatif, değişmez olan tarafı yerinden edilerek, önü açılmış olur. Bu durum çokluğu güçlendirmek yerine farklı olanı görünür kılar. Sonrasında ise yanlışlanan bilgiler üzerinden eleştirel bir bakışla yeniden ortaya konulan hipotezlerle, varlığın ve bilginin tekilliğini ortaya çıkarmak için yeniden yola çıkılır. Herhangi bir hipoteze atıfta bulunmaksızın ‘gözlem’de bulunmanın hiçbir anlamı yoktur. Bir teori olmaksızın kişi neyi aradığını bilemez” (Popper, 1970 aktaran Keat ve Urry, 2001:33-34).

Metodolojik bir anlayışın çerçevesini oluşturan temel unsurlardan bir diğeri de kavramsal tartışmalardır. Bu nedenle felsefi müdahaleler ve tartışmalar kaçınılmazdır. Sosyal bilimlerde ve özellikle sosyoloji çalışmalarında metodoloji tartışmaları üzerine odaklanırken temelinde toplumsal yapı ve unsurlarına ve bunlar arasındaki ilişkilere dayanarak hareket edilmelidir. Öncelikle bütünü parçalarına dair kavramsal açıklamalar üzerinde durulurken, dinamik ve çelişkili olan unsurların ilişkiselliğinin ve dönüşümlülüğünün görünümü ortaya konulmalıdır. Bir metodolojik kurgu içinde araştırma nesnesinin var olan kavramlarla ilişkili olarak tanımlanması ve tartışılması önemli bir uğrak noktasıdır. Kavramların kendi soy-kütükleri çerçevesinde ele alınması ve nesneyi/vakayı kapsayıcı ve açıklayıcı bir biçimde ortaya konulması gerekir. Bu eğilim, araştırma süresince kavramın sorunlu yanlarını, yetersizliklerini ve sınırlarını görünür

kılar. Böylece yeni kavramların tartışılması ve ortaya konulması ihtiyacı doğar. Burada düşünsel müdahalenin gerekliliği sonucu kaçınılmaz olarak açıklayıcı tarafı sorunlu ve yetersiz olan kavramların sınırlılıklarının ortaya konulmasını zaruri kılar. Böylece her örnek olay incelemesi kendine özgü olan kurgusunu, metodolojisini ortaya koymak zorundadır. Bu aynı zamanda kendi özgül olgularını geliştirmesi, kendi teorisini ortaya koyması anlamına gelir. Çünkü bilimsel bir olgu ancak bir teorik pratik alanında tanımlanabilir (Althusser, 2015: 184). Derrida'ya göre alandaki kavramsal literatür yeri geldikçe sınırlılıklarını ifşa etmeye devam ederken, hâlâ işe yarayabilecek araçlar olarak ampirik bulgu düzeninde muhafaza edilmelidir. Bunlara artık bir hakikat değeri ya da katı bir anlam atfedilmez. Daha kullanışlı enstrümanların söz konusu olması halinde tereddütsüz terk edilebilirler. Sonrasında da görece etkilerinden faydalanılarak, ait oldukları ve bizzat parçaları oldukları eski olanı eleştirel bir anlayışla yerinden eder (Derrida, 2020: 374). Sonuç olarak örnek etrafında şekillenen her teorik tartışma kendi açıklayıcı kavramlarını da belirginleştirir. Kavramsal tartışmalar ise yeniden teorik tartışmaları doğurur. Dolayısıyla teori ve kavramlar arasında iç içe geçmiş ve döngüsel bir ilişki vardır. Her toplumsal gerçeklik ve örneklem alanı teori ve kavramlarla anlaşılma çabasına girer ama teoriye indirgenemez. Varlığın teoriden bağımsız olan ontolojik bir gerçekliği vardır. Teori bu gerçekliğin sadece bir parçasını açıklayabilir. Bilimsel bir çalışmanın amacı ise sonsuz olan gerçeklikleri anlamaya çalışmaktır. Böyle bir bakış açısı ise her örnek vaka ile dayandığı teoriyi sürekli geliştirmeyi ya da yeni teoriler ortaya koymayı gerektirir. Böylece hem teorik hem de kavramsal açılımlar söz konusu olur. Bu yeni açılımları sağlayan ise eleştirel düşünce ve yaklaşım biçimidir.

İnsan Sonrası Dönemde Sosyal Bilimler ve Eleştirel Disiplinerlik

Değişen dünyayı anlamak ve açıklamak için metodolojik bakış ve tekniklerin de kaçınılmaz olarak değişmesi gerekir. Dinamik bir ontolojiye sahip olan ve sürekli değişen bir yapıyı klasik yöntem ve bakışlarla açıklamak elbette yetersiz kalacaktır. Bu nedenle araştırmanın nesnesi nasıl değişiyorsa o nesneye bakma, onu görme biçimlerinin de değişmesi gerekir. Bu noktada eleştirel sosyal bilimler olarak tanımlanacak olan alanın çoklu yapısı, toplumsal olana bakışın da çoklu bir biçimde sürdürülmesi gereği üzerinde durur. Böylece disiplinler arası olarak tanımlanan yeni çalışma alanları, sosyal bilimlerde yer edinmeye başlar. Eleştirel düşünme ile birlikte yeni eleştirel epistemolojiler toplumsal cinsiyet, feminizm, etnik çalışmalar, kültürel çalışmalar, sömürgecilik sonrası çalışmalar, yeni medya çalışmaları, insan hakları çalışmaları gibi disiplinler arası olarak tanımlanan tartışma alanları, alternatif bakış açıları ve yöntemler önermişlerdir. Varlığı ya da vakayı tek bir bilimsel bakışla ve yöntemle anlamak artık mümkün değildir. Çoklu bir bakışa ihtiyaç vardır. Çünkü tüm paradigmlar artık iç içe geçmiştir

ve varlığı tek bir alana ait bir unsur olarak değil, doğrudan ya da dolaylı olarak tüm diğer varlıklarla bir arada olduğunu ve bir müteakiliyet içinde birbirlerini etkilediklerini unutmamak gerekir. Böylesine bir monist anlayış, varlığın bir bütün olduğu ve parçalarının da kendi farklılıklarıyla bir arada bu bütünselliği gerçekleştirdiği 'Varlığın Tekilliği' anlayışına dayanır. Bu anlayış her şeyden önce içinde 'çokluk' düşüncesini barındırır. Varlığa çoklu bakış ve karşı söylemlerin bu şekilde çoğalması, insan sonrası (post human) durumun bir belirtisi olarak 'eleştirel disiplinerlik' halini ortaya koymuştur. Söz konusu söylemlerdeki bu artış, sadece kriz söylemini devre dışı bırakan eleştirel jeneolojik yaklaşım gibi, yöntemsel müdahaleler gerektiği ölçüde hem bir fırsat hem de bir tehdittir (Bradiotti, 2018: 172). İnsan sonrası olarak tanımlanan dönem, insan-merkezcilik (anthropocentrism) ve hümanizm eleştirisini barından ve insanın merkezi olma konumunu yerinden eden düşünsel bir döneme işaret eder. Bu dönem insanın olmadığı bir dönem değil, insanın, teknolojinin, makinenin, canlı türlerinin bir arada olduğu monist bir anlayışın hâkim olduğu bir dönemdir. Günümüzde ekolojik, bilişsel, biogenetik ve dijital disiplinler ötesi söylemsel sınırlar, klasik hümanist yaklaşımın sınırlarında ve disiplinler arasında oluşmaktadır. İnsan merkezcilik sonrası öncüllere ve (temel yaşam hakkına dayanan) zoe-merkezli bir türlerin eşitliği sistemi olarak teknoloji dolayımı bir yaşam vurgusuna dayanmaktadır (Bradiotti, 2018: 174). Bu bakış ise kaçınılmaz olarak insan-olmayanın da sosyal bilim çalışmalarına dâhil olmasını gerekli kılar. Fakat öncelikle burada yöntemsel olarak tartışma konusu olan, insanı merkeze alan teknoloji dolayımı çalışmalardır. Özellikle çevrimiçi yaşamların giderek artmasıyla birlikte, aracın insan bedeninin bir parçası haline gelmesiyle değişen iletişim biçimleri, yolları ve yöntemleri önemli tartışma konusudur. Bu tartışmayı hem kapsayan hem de bir parçası olan yeni toplumsallıklar da insan sonrası sosyal bilimlerin başlangıçta odak noktası olmuştur.

Zaman ve mekân dair algılarımızın değiştiği, teknoloji dolayımı yaşamların gittikçe arttığı ve toplumsallıkların yeni bilgi ve iletişim teknolojileri üzerinden sağlandığı bir dönemde sosyal bilimsel araştırmalar nasıl sürdürülebilir? Klasik yöntem ve teknikler kullanılabilir fakat bunlar yetersiz kaldığında ve mevcut durumun anlaşılmasında tam olarak açıklayıcı olmadığında nasıl bir yol izlenmelidir? Bu yolun başlangıç noktası neresidir? (Burada Bradiotti'nin Terranova'dan ödünç alarak sorduğu soruyu ekleyerek) Temel ilke olarak zaman ve mekân birliğine dayanmayan küreselleşmiş ağ kültüründe sosyal bilimlerin yeri nedir? (Terranova, 2004 aktaran Bradiotti, 2018: 173). Bu ve benzeri sorular kaçınılmaz olarak sosyal bilimler ve disiplinler arası çalışmalarda yeni tartışmalara, yeni yöntem ve tekniklere olan zarurete işaret eder. Sosyal bilimlerin geleceğinin ne olduğu sorusu, kendisini yenilemesi ve ortaya çıkan

disiplinlerin kayboluşu, disiplinler üstü bir anlayışla tek bir merkezi bakış açısı (disiplinler üstü bilimsel bir anlayışla) üzerinden ele alınmaya çalışılması bu soruyu daha ciddi bir biçimde ve yeni bağlantılarla düşünmeyi gerektirir: *Bu bağlantılarda yeni insan, insan-olmayan bağlantıları, biyolojik 'beyin gücüne dayanan' makine montajları ve biyolojik olmayan 'donanım' da dâhil karmaşık ara yüzler mevcuttur* (Bono vd., 2008:3 aktaran Braidotti, 2018:173). Bilimsel bir araştırmada şimdiye kadar göz önünde bulundurulmayan bu bağlantıların da anlaşılma gereği ve çabası söz konusudur. Çünkü içinde bulunduğumuz dünyada bunlar paradigmayı belirleyen önemli etkenler olarak artık hem öznenin hem nesnenin belirleyici özellikleridir. Böylesine bir değişim ise kaçınılmaz olarak bir yenilenmeyi, yeni metodolojik yaklaşımları, sosyal bilimlerin çalışma biçimlerinin de değişimini gerektirir. Böylece sosyal bilimlerde pozitivistle başlayan yorumlayıcı yaklaşımla devam eden metodolojik güzergâhın yeni bir uğrağı olarak, teknoloji dolayimli yaşamların belirleyici olduğu dönemde *İnsan Sonrası* bir bakışla şekillenen 'eleştirel disiplinler' ya da disiplinler üstü bir eleştirel bakış da yerini alır.

Eleştirel insan sonrası araştırmacılığı, bilen öznenin hümanizm sonrası ve antroposantrizm sonrası tanımına dayanan ve hızla büyüyen bir araştırma alanıdır. Bu çalışmaların gösterdiği yönde madde akıl sahibidir ve kendi kendini örgütler; öznel, insan olmayanlar, organik bedenler ve tekno-bedenler çokluğunu ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini içerir. Yaşamın genişletilmiş tanımı aynı zamanda teknolojik eserler ve dolayımın dâhil edilmesini ve onlarla etkileşimi de mümkün kılar. Bu fikir doğa-kültür ayrımını ortadan kaldırır ve böylece yerine ilişkisel de kapsayan bir süreklilik getirir: doğa, kültürler ve medya ekolojileri; böylece medya-doğalar ve yerküre materyalizmi³ üretir (Braidotti, 2019a: 79). Bu durum, bir sonraki bölümde tartışacağımız 'yeni materyalizm' kavramını insan sonrası durumun merkezine yerleştirir. Artık madde aktif, dinamik, kendi içkinliğine sahip, diğer varlıklar üzerinde belirleyici ve oluş sürecinde olan bir varlıktır. Böylece madde fail ve eyleyen bir varlık olarak sosyal bilimsel çalışmalarda tanımlanır. Bu tartışmalarla artık sosyal bilimlerin merkezinde sadece insan değil, insan-olmayan da yerini almaya başlamıştır.

Eleştirel sosyal bilimlerin sonrasına dair yaklaşımlar, dünyaya ve bilgisayar ağlarına, onları mesken tutan insan öznelerle aynı rolü ve failliği bahşederken; içeriklerinde ne bulunduğu ve neler yapabildiklerine dair derece ve yoğunluklardaki bedenleşmiş, iliştilenmiş, ilişkisel ve duygulanımsal farkları kabul eder. Oluş ekseninde insan sonrası bilginin büyümesi bağlantılar, buluşmalar ve kayıp halkaların birleştirilmesi yoluyla devamlı bir süreç, karşılıklı-yavrulama ve çapraz tozlaşma halini alır (Braidotti, 2019a: 89). Böylece tekillikçe doğru sonsuz

bir saçılma gerçekleşir. Varlığın farklılıklarını, karşıtlıklarını bir araya getirerek yeni görünümeler ortaya koyar. Bu durumu anlamak ve açıklamak ise diyalektik bakışla şekillenen bir eleştirel yaklaşıma dayanır.

Eleştirel yaklaşım her şeyden önce sabit, bir rutine sahip, kabul edilmiş ve genel kabule dayanan her şeye kuşkuyla yaklaşan ve aksi olanı ortaya koyarak karşılaştırmaya tabi tutarak anlamaya ve açıklamaya çalışır. Burada söz konusu olan Descartes'in yöntemine dayanan metodik şüpheli bir yaklaşımdır. Metodik her bilim, kendi bilgisinin kesinliğinden emin olabilmek için ilk olarak, kuşkulandırılacak her şeyden kuşku duyar. Kant'ın eleştirel felsefi düşüncesinde, gözlemin nesnelere ile bilginin öznesi arasındaki ilişkiler vurgulanır. Kant, insanın dünyasını kavramak için Saf Aklın Eleştirisi'ndeki salt teorik özneye indirgenemeyecek bir özne üzerinde yoğunlaşan bir 'pratik antropoloji'nin gerekliliğinden söz eder. Bu özne, kendini dünyadaki eylemleri üstüne düşünerek bilen bir öznedir ve yalnızca deneyimle bilgiye ulaşır. Buna göre kanıtlanmış hipotezlerin evrensel ve nesnel gerçeklerinin garantisi, nesnelere alanlarını kuran öznenin, evrensel ve tümüyle biçimsel bir özne olmasına dayanır. Bilimin açıklayıcı gücü, temelinde mantıksal ve epistemik bir öznenin bulunmasına dayanır. Bu öznenin etkileri de bağlamdan arınmış eylemler olarak genellenebilir ve anlaşılabilir (Gadamer, 2008: 205). İnsan sonrası tartışmalarda ise özneyle ilgili tanımlar da değişir. Deneyime ve çokluğa gönderme yapan bir özne kavramı ve öznellik anlayışı vardır. İnsan Sonrası dönem, özneyi yeniden tanımlayarak, bilginin üretilmesindeki olumsuzlukları dönüştürmeye dikkat çeker. Bu dönüşümsel süreçleri ise Deleuze'ün 'oluş (becoming)' kavramına referans vererek 'hayvan-oluş, yeryüzü-oluş ve makine-oluş' olarak tanımlar. Braidotti'ye göre "dönüşümün hayvan-oluş eksenini, insan-merkezciliğin yerinden edilmesini ve çevre temelli, yani cisimleşmiş, iliştilenmiş ve diğer türlerle simbiyoz (yaşamdaşlık) içerisinde oluşumuz temelinde türler ötesi bir dayanışmanın tanımını içermektedir. Yeryüzü-oluş boyutu, çevresel ve toplumsal sürdürülebilirlik meselesini öne çıkarırken, özellikle ekoloji ve iklim değişimi mevzularına odaklanmaktadır. Makine-oluş boyutu ise insanlar ve teknolojik devreler arasındaki ayrımı yarıp, özne inşasında temel olanın biyo-teknoloji dolayımında ilişkiler olduğunu iddia eder" (Braidotti, 2018: 85). Ayrıca "öznellik, özerklik ve kendine dönük disiplinler saflık yerine, heteronomi ve çok yüzlülüğü vurgulayarak hümanist pratiklerin kimliğini yeniden şekillendirmektedir. Buradaki öznellik kavramı, öznenin yapı bozumunda daha da ileriye giderek, radikal ilişkiselliğe, tekçi olmayan kimlikler ve çoklu ittifaklara vurgu yapmaktadır" (Braidotti, 2018: 172-173). İnsan sonrası durum her şeye parçalı, tekil, deneyime sahip olan bir anlayışla yaklaşır. Her şey bir 'oluş' süreci içinde sürekli hareket eder, değişir. Oluş (becoming) kavramını tartışırken

Deleuze 'varlık' yerine 'herhangi-şey(*aliquid*)'den bahseder. Deleuze'e göre 'herhangi-şey' varlığı ve var olmayanı, var-oluşları ve içten-içe oluşları kapsar. Her şey iç içe sarmalanmıştır. Böylece içerde olanın dışarda olması, dışarda olanın ise içerde olması sağlanmıştır (Deleuze, 2020: 23-27). Buraya kadar tartışılan tüm *tekillik, deneyim, herhangi-şey, var olan ve var olmayan, içsel oluş* gibi tartışmalar beraberinde minör bilim ve yeni materyalizm tartışmalarını getirmiştir.

Minör Bilim ve Yeni(Neo) Materyalizm

"Madde hisseder, konuşur, acı çeker, arzular, hasret çeker ve hatırlar."
Karen Barad (2019a: 64)

Sosyal bilimlerdeki metodoloji üzerine tartışmalarda geleneksel yaklaşımların özellikle de pozitivizmin eleştirilmesinde, 1950 sonrası belirginleşen eleştirel düşünce yapısının önemli bir etkisi olmuştur. Kültürel Çalışmacılar, Post Yapısalcılar, Frankfurt Okulu gibi temel çalışmalarını eleştirel bir çizgi üzerine oturtan alanlar, yapısalcı ve bütünsel bakışa dayanan ve pozitivist bir geleneği sürdüren alanları eleştirmişlerdir. Eleştirel düşünce ile gündelik hayatın gözden kaçmış, görünmeyen parçalarını görünür kılma ve sosyal bilimlerin anlama ve açıklama çabasının temel odağı haline getirmişlerdir. 1970'ler sonrası gittikçe güçlenen ve çoklu çalışma biçimlerini bir arada kullanma ihtiyacı duyan 'Çalışmalar' alanı, bir yandan özellikle post yapısalcı düşüncenin felsefi dayanakları ve kavramlarından etkilenmiş, diğer yandan da eleştirel bir yaklaşımla bu düşünce biçimlerini aşmaya çalışmışlardır. Çoklu disiplinler söylemlere sahip olan bu çalışmalar 'Majör Bilim' çalışmaları kadar çoklu 'minör bilim' öbekleşmelerini de ortaya çıkarmıştır. Deleuze'un 'göçebe bilim' ve Braidotti'nin 'minör bilim' olarak tanımladığı *oluş (becoming/devenir)* süreci, yoğun değişikliklerin çizgilerini ortaya koyan iliştilenmiş, bedenleşmiş, ilişkisel ve duygulanımsal kuvvetleri ifade ederek karmaşık bir tekilliğe gönderme yapar. İnsan sonrası çalışmaları farklı kılan, etken disiplinler arası ve disiplinler üstü bir anlayışa sahip olması ve '*zoe-jeo-tekno (hayvan-oluş, doğa-oluş, makine-oluş)*' çerçevesinde kapsayıcı ve bütünsel olarak hareket etme biçimidir (Braidotti, 2019a: 93). Bütünsel bir hareket etme biçimi olarak tanımlanan oluş süreci içinde *özne-oluş*, her şeyden önce deneyimlenmiş bütünsel bir geçmişi ifade eder ve değişim ve oluş içerir. Deleuze'un özne düşüncesi oluşan ve bu süreçte tüm etkilere açık olan bir anlayışa sahiptir (Deleuze, 2006: 87-72). Buna göre özne var olmuş/sabit bir varlık değil, zaman içinde edimsel olarak oluşan ve tamamlanmamış 'var oluşan' bir varlıktır. Böylece oluş halindeki özne, sürekli kendi tekilliğini üreten, dönüşen, dinamik ve 'oluş' halindeki bir varlıktır. Oluş

(becoming/devenir) anlayışı, beraberinde ayırım/fark kavramını düşünmemizi de gerektirir. Bu nedenle Deleuze felsefesini anlayabilmemiz için oluş, olay, fark/ayırım, tekillik, çokluk ve kendilik kavramlarının kaçınılmaz bir kavrayışı gerekir. Fakat çalışma kapsamında sosyal bilimlerdeki zaruri değişimi anlamamızın dayanak noktası olarak bu kavramları birlikte düşünmek gerekir. Bütünü anlayabilmenin önemli aracı bütün içindeki çoklukları, farkı, tekillikleri ve bu sürecin tanımlanmasında 'oluş' kavramını açıklayabilmek gerekir. Çünkü bu 'tekillik ve çokluk' kavramları, Deleuze'un 'royal' bilim olarak tanımladığı geleneksel sosyal bilimlere dair yöntemsel bir eleştirinin dayanak noktasını oluşturur. Artık toplumsal olanın tek bir yöntem ve bakış açısıyla anlaşılamayacağı, bu nedenle molar yapı içinde moleküler olanın açığa çıkarılması sosyal bilimler için zaruridir. Jeffrey Bell, *Fark Felsefesi ve Deleuze* (2006) adlı çalışmada bütünü var olan bir şey olmadığını aksine oluş halinde olan bir varlık olduğundan bahseder (2006: 87-98). Bu durum ise bütüne sürekli değişen, oluş halinde bir varlık olarak bakmayı gerektirir. Bütünü böylesine değişken kılan ise onu oluşturan unsurların/parçaların sürekli devingen durumudur. Her bir parça her an diğer parçalarla etkileşim halindedir. Bu durum ise sürekli bir dönüşüme neden olur. Deleuze göre bu sürekli dönüşüm içinde içsel ve dışsal ayırımın belirginleşmesi ile özne-oluş, insan-oluş, kadın-oluş, makine-oluş, hayvan-oluş gibi varlığın oluşu gerçekleşir (Deleuze ve Guattari, 2014: 277). Bu durum ise tekillikleri ortaya çıkaran bir kendilik kavramını düşündürür. Tekillikler hem parçaya/bireye hem de bütüne aittir. Bütünlü ve diğer parçalarla gerçekleşen her etkileşim her karşı karşıya geliş tekillikler üretir. Deleuze göre "olay bir tekilliktir ya da tekilliklerden oluşan bir bütündür" (Deleuze, 2020: 105). Burada tekilliği açıklayan bir diğer kavram kendilik kavramıdır. Buna göre 'kendilik', bireyleri 'oluş'lar olarak belirleyen mantıksal bir dönüşümdür. Buna göre tüm kendilikler kadın-oluş, hayvan-oluş, makine-oluş, insan-oluş, özne-oluş gibi bir oluş içindedir (Deleuze ve Guattari, 1987: 312-317). Bu bütünsellik, oluş halindeki varlığı tüm tekillikleri, farklılıkları ve öznellikleriyle kapsar. Bu çalışma alanları insan olmayan araştırma nesnelerini de içine almanın yanı sıra, niteliksel bir dönüşümü de beraberinde getirir. Böylesine bir dönüşümü anlamamızın en iyi yolu ise, insanı daha büyük bir topluluğun ilişkisel bileşeni olarak konumlandıran doğa-kültür ve medya-doğa-kültür sürekliliğine dayalı yaşamsal bir yeni materyalist içkinlik felsefesinden geçer (Braidotti, 2021: 147). Dolayısıyla majör bilim içinde gittikçe nicel olarak artan ve nitel olarak da çeşitlenen 'minör bilim' öbekleri kaçınılmaz olarak tekil olanın önemini yeniden belirginleştirir. Çoğul olan bir yapı, kendine özgü olan çoklu bir bakışı gerektirir. O halde tekillik, tekil olma hali ne ifade eder? Çoğul olanla, çoklukla ilişkisi nedir?

Tekillik (singularity) sözcüğü, benzeri olmayan, tekil sonuçlara yol açan durum

anlamına gelen bir sözcüktür. Kurzweil bu kavramı açıklarken matematikçilere referans vererek şöyle açıklar: “Tekillik, değişmez bir niceliğin giderek sıfıra yaklaşan bir sayıya bölünmesi sonucunda elde edilen ani büyüklük patlaması gibi herhangi bir sonlu sınırı aşan değer in ifadesidir” (Kurzweil, 2016: 41). Bu durum toplumsal olarak düşünüldüğünde ise her bir parçayı içine alan sonsuz bir bütünlüğe karşılık gelir. Yani bütünden ayrılarak ve farklılaşarak tikelleşen gruplar, son aşamada tekil olana ulaştığında, tüm tekillikleri içine alan bütün bir yapıyı oluşturur. Bu durum Braidotti’nin oluş ekseninde tanımladığı insan sonrası bilginin karşılaşmalarla, kayıp halkaların birleşmesiyle ortaya çıkan çapraz tozlaşma, yavrulama olarak bahsettiği sonsuz bir saçılma durumudur. Her şey artık aynı dairenin içindedir ve tekildir. Teklik içinde sonsuz bir çokluk vardır. Dolayısıyla tekillik ve tekil düşünce⁴ her şeyden önce çoğulluğu, çokluğu ifade eden bir kavramdır (Akay, 1999: 8). “Tekil kavramı, tek olan anlamına gelmemektedir. Tersine çoğul olanın ve hatta daha da öteye giderek, çoğul ve tekil olanın da daha fazlasını oluşturan ‘çokluk’ düşüncesidir. Tek merkezliliğin kırıldığı, merkezin daima yer değiştirdiği ve hatta merkez biçiminin bile biçimsiz veya biçimi belirlenemeyen bir biçimden oluştuğu bir düşüncenin ortaya çıkışı, tekil düşüncenin ortaya çıkışıdır” (Akay, 1999: 15). Bu tekil düşünce, bir ‘oluş’⁵u (*becoming*) gerektirir: Azınlık-oluş, göçebe-oluş, kadın-oluş, insan-oluş, makine-insan oluş gibi. Buradan hareketle Ray Kurzweil İnsanlık 2.0 adlı çalışmasında tekilliğin, bilgi ve iletişim teknolojisinin etkisine bağlı olduğunu vurgulayarak, “teknolojik değişim hızının, insan yaşamını geri dönülmez bir biçimde dönüştürecek kadar yüksek olacağı, değişimin etkilerinin de bir o kadar derinleşeceği, geleceğe ait bir dönem⁶” (Kurzweil, 2016: 19) olarak tanımlarken *makine-oluş* sürecine gönderme yapar. Yani *tekillik* geleceğimizdir. Kurzweil’e göre “bu dönem iş modellerimizden insanın yaşam döngüsüne, hatta ölüme kadar, yaşamımızı anlamlı kılmak için dayanak olan kavramları da dönüştürecektir. Tekilliği kavramak, geçmişimize verdiğimiz anlama ve gelecekte bizi beklediğini düşündüğümüz sonuçlara bakışımızı değiştirecektir” (Kurzweil, 2016: 20). Buna göre tekilliği bir yöntem olarak da düşünmek mümkündür. Geçmişin ve şimdinin doğru okunması, geleceğe dair öngörülerimizi geliştirir. Bu durum ise metodolojik bir yaklaşım olarak arkeoloji meselesini sosyal bilimcinin gündemine yeniden taşır. Böylece tekillik ve deneyimin zaman içinde gerçekleşen bir oluş olarak tanımlanmasını sağlar. Varlığın tek anlamlılığı ya da tek madde kavramı, ‘fark’ı maddenin merkezindeki bir eylem ya da varoluş süreci olarak konumlandırır. Tek bir ortak bloğun içinde sadece yer ve zaman çeşitleri veya değişimleri bulunur, bu nedenle durum tamamen tekrarlama biçimlerine ve farka ilişkindir (Braidotti, 2019b: 36). Tekilliği anlamak ise zaman içinde nasıl bir oluşum sürecinden geçtiğini anlamaya dayanır. Varlığın diğer varlıklarla ilişkisi, etkileşimi dolayısıyla deneyimi fark üzerine kuruludur. Bu

nedenle tekillik zaman içinde gerçekleşen bir 'oluş'a bağlıdır. Bu 'oluş' sürecinin hem paradigmatik hem de aşkınsal bir boyutu vardır. Foucault'ya göre bu, tarihsel bir 'a priori'dir. Bu *episteme* olarak tanımlanan, bilgilerin ve bilinenlerin kendi imkânlarının koşullarını kendilerinin sağlaması düşüncesidir. Burada söz konusu olan "bilginin ve teorilerin neye dayanarak ortaya çıktığını; bilginin nasıl bir mekânda oluştuğunu, hangi tarihsel *a priori* temelinde ve hangi pozitivite etrafında fikirlerin ortaya çıktığını; deneyimlerin felsefeler içine nasıl yansıtıldığını ve rasyonel düşünmenin nasıl biçimlendiğini keşfetmeye çalışan bir araştırmadır" (Foucault, 2019: 13). *Episteme* her şeyden önce bilginin 'oluş'una dair bir açıklamadır. Benzer bir biçimde kavramın, varlığın, maddenin de benzer bir 'oluş' sürecini de anlaşılır kılan bir içeriğe sahip olmasıdır. Yani evrimsel bir süreç olarak oluş, '*herhangi-şey (aliquid)*'in içsel bir özelliğidir.

Kurzweil, dünyanın ve dünyaya dair her şeyin oluşumunda, örüntülerin evriminden bahsederken, evrimin dolaylı yollardan gerçekleştiğini ifade eder. Kurzweil'e göre "her aşama ya da evre, bir sonrakini oluşturmak için kendinden önceki evrenin bilgi işleme yöntemlerini kullanır" (Kurzweil, 2016: 29). Geleceği tahayyül etmek için geçmişe bakmak, yani geleceği geçmişte aramak gerekir. Dolayısıyla anlamak ve açıklamak hem tarihsel bir bakış açısına ve hem de birikime ihtiyaç duyar. Bu konuda öne sürülecek olan yeni yöntemler ve teknikler ancak metodolojideki birikime dayanarak mümkün olabilir. Zamansal olarak bütünlük ve sonsuzluk arz eden düşünce biçimleri, minör bilgiler üretir. Bu bilgi, marjinalleştirilmiştir ve etik açıdan dönüştürücü ve siyasal açıdan ise güçlendiricidir. Major bilim⁷ durağan ve protokollere bağlıken, minör bilim konumlu ve perspektifçidir. Üstelik yeni kavramların yaratımı ile eleştiriye birleştirme becerisine sahiptir. Braidotti, Deleuze'e referans vererek minör bilimin tipolojik düşünme biçiminin yerini aldığını söyler. Buna göre "hâkim prensipler olan benzerlik, kimlik, analogi ve muhalefetin yerine *virtüel* ve yoğun *oluş* geçer" (Braidotti, 2021: 164). Süreç ya da dönüşüm içinde olmak düşüncesi, özneyi tarih ya da zaman dışına yerleştirmez (Braidotti 2017: 199). Aksine öznenin oluşu zamansal süreç içinde gerçekleşir ve devam eder. Buna göre "*özne olma* hali, baskın normlar ve değerlerle yürütülen karmaşık ve sürekli müzakereler içeren, bu nedenle de farklı biçimlerde sorumluluğun söz konusu olduğu kendini üretme ya da kendini biçimlendirmeye dair bir süreç ontolojisidir" (Braidotti, 2019b: 39). Bu nedenle özneyi anlamak için de zaman içindeki oluş sürecine bakmak gerekir. Bu durum toplumsal bir vakanın ya da maddenin oluş süreci için de geçerlidir. Minör bilim, zaman içinde var oluş süreci ve tekillikler, birbirini açıklayan durumlara ve kavramlara dayanır. Tüm bunlar eleştirel sosyal bilimler sonrasının gündemindeki konulardır. Buna göre eleştirel sosyal bilimler sonrasının özgünlüğü de şimdinin virtüel ve aktüel

olarak bölünmüş zamansallığına dayanır: hem olmaktan çıktığımız hem de oluş sürecinde olduğumuz şeyi kapsar. Dolayısıyla bu karmaşıklık derecesi, insan sonrası sosyal bilimlerin bilişsel kapitalizm tarafından yerli yurtlulaştırılmasının yanı sıra, yeni oluş ufuklarını tasarladığını yani akademik bir ‘minör bilim’ oluştuğunu ortaya koyar (Braidotti, 2021: 147). Var olan her şeyi dinamik bir unsur olarak ele alan minör bilim, oluş akışlarına odaklanır. Bu oluş süreci ise yeni oluşumlara, melezliklere, yeni farklara imkân verir. Oluş sürecindeki bu varlıklar, oluş sürecini anlayabilecek, yeni metodolojik yaklaşımları, yeni bilimsel anlayışları üretir. Böylece majör olan yerine minör olan bilimsel çalışmalar, bilginin sorgulayıcısı, üreticisi ve açıklayıcısı haline gelir.

‘Fark’ üzerine odaklanan minör bilim çalışmalarının dayanak noktası olarak Braidotti *yeni/neo materyalizm* kavramına odaklanır. Bu kavramla zamansallığı da içinde barındıran yeni bir geleneği ortaya koyma çabasıdır. Manuel DeLanda ve Rosi Braidotti ‘yeni/neo materyalizm’ kavramını ilk olarak 1990’ların ikinci yarısında birbirinden bağımsız olarak, kültüre öncelik tanımayan ancak Haraway’in (2003) *doğa-kültürler* olarak adlandıracağı veya Latour’un kısaca *topluluklar* olarak atıfta bulunacağı (1993) durumlara odaklanan bir kültür kuramı için kullanmışlardır. Kavram, klasik düşüncenin merkezinde bulunan ikicilikleri radikal bir şekilde yeniden değerlendiren ve her zaman (doğa ve kültür, madde ve zihin, insan ve insan olmayan arasındaki) bu karşıtlıkların eylem halinde nasıl oluştuğunu analiz etmekle işe başlayan bir kültürel kuram önerir (Dolphijn ve Tuin, 2019: 126). Rick Dolphijn ve Iris van der Tuin (2019:15) Yeni Materyalizm başlıklı çalışmalarının giriş kısmında, bu kavramın metafizik ile olan ilişkisine öncelik vererek yeni materyalizmi, “ne burada ve şimdi yaklaşımıyla kısıtlanabilir ne de bizim için sadece geleceğe dair bir fikir sunmayan; bize aynı anda geçmiş, şimdiyi ve geleceği sunan ‘yeni bir geleneğin’ habercisi olan yeni bir metafizik alanı” olarak tanımlarlar. Burada dikkat çekici olan ise ampirizmin yeni materyalist perspektifle yeniden tanımlanmasıdır. Yeni materyalist perspektif, ana çizgileriyle Spinozacı düşüncenin varlığa bakışına dayanır. Antroposantrizm ve hümanizm karşıtı bir anlayış etrafında şekillenen yeni materyalist düşünce, çoklu bir varoluş dünyasına dikkat çekerek türler arası birlikteliği önceleyen ve ekolojik duyarlılığı da içeren yeni bakış açılarına odaklanır. Bu bakış açısı, maddeye olan farklı yaklaşım biçimlerine ve farklı bir ontolojiye dayanır. Yeni materyalist düşünce insan ötesi olan ve genelde kabul edilenden farklı bir madde anlayışı içerir. Buna göre “varlık zincirinin tanrı/insan/doğa veya insan/hayvan/mineral şeklindeki *hiyerarşik* ontolojisi yerine, maddenin çok daha geniş olarak tanımlandığı *yatay* bir ontolojiden söz eder. Yeni materyalistler, nesnelere akış ve değişiminin maddeye *içsel* olduğu ve bunun etki ve sonuçlarını inceleyen bir ontoloji anlayışı ileri sürerler” (Yalvaç

ve Erçandırılı, 2020: 263). Buna göre yeni materyalist yaklaşım çelişkili görünen durumlar arasında bir denge sağlayabilir. Büyük kuramların indirgemeci yaklaşımına direnerek, dar ve düz ampirizmi eleştirerek, alternatifini ortaya koyabilir. Tercih edilen yaklaşım, deneyim fenomenolojisini de dikkate alan, bununla birlikte sadece kimliğe referans vermekten kaçınan genişletilmiş bir ampirizmdir. İçkinlik ve hesap verebilirlik kilit kavramları; etnografik gözlemler de bunun somut örneğidir (Braidotti, 2021: 176).

Bennett'e göre "yeni materyalistler, insan-merkezci olarak eleştirdikleri Marksizm'e alternatif olarak yeni bir 'post-antroposentrik' (insan-merkezcilik *sonrası*) faillik anlayışı geliştirirler. Buna göre dünyanın ilişkiselliği sadece insan eylemini önceleyen bir fail kavrayışı ile anlaşılabilir. Yani faillik, insan bedeninin ya da belli bir kolektivitinin failliği değil ontolojik olarak heterojen bir alana yayılmış bir özelliktir" (Bennett, 2010:23 aktaran Yalvaç ve Erçandırılı, 2020:268). Yeni materyalist düşünce failliği sadece insan davranışı için değil, bir sonucu olan eylemde bulunan her şey için kullanır. Latour'a göre "bir harekette bulunan, şeylere neden olan ve sonuçlar ortaya çıkaran her şey birer 'aktant'dır (hareket edicidir) ve bu bir hayvan, bitki, mineral veya kimyevi bir madde de olabilir. Önemli olan bu nesnelere hepsinin birer fail olmasının ötesinde, failliğin kendisinin bu karşılıklı iç-eylemlerin (intra-action) sonucu oluşmasıdır" (Latour, 2005 aktaran Yalvaç ve Erçandırılı, 2020:269). Buna göre insanın eylemlerini etkileyen insan olmayan bir sürü etken de vardır. Bu nedenle insan eylemi, insan olmayan birçok şeyin bir aradalığı ile ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla faillik tüm bu etkenleri de ifade eden bir durumdur. İnsan-olmayanın da fail olması, özneyi de nesne konumuna indirger. Artık faillik hem öznelere hem de yapılara atfedilen bir özelliktir (Barad, 2019b: 63). Maddeyi yeniden tanımlayan, ikili ayırım ve açıklamaları reddeden ve çoklu durumların varlığı üzerine odaklanan yeni materyalist düşüncenin temelinde güçlü bir düşünsel temel ve tartışmalar bütünü vardır. Her şeyden önce geleneksel metodolojik yaklaşımları ve pozitivist eleştiren yeni materyalistlere göre geleneksel anlayışın *aşkın* bir varlık anlayışı vardır. Buradaki aşkın varlık anlayışı, varlığı nesnenin kendi içsel özelliklerine değil, varlık nesnesinin dışında başka bir özelliğe/olguya atfeden (pozitivist) anlayışı ifade etmektedir. Yeni materyalist düşüncedeki varlık anlayışı dışsal olana değil varlığın içkinliğine odaklanmaktadır. Burada yeni/neo materyalizm anlayışını açıklamak için 'vitalist materyalizm' veya 'jeneratif içkinlik' gibi ifadelerin de kullanıldığı görülür (Yalvaç ve Erçandırılı, 2020: 266). DeLanda'ya göre tüm nesnel varlıklar tarihsel bir sürecin ve oluşun ürünüdür; yani, toplumsal, siyasal, ekonomik, coğrafi, kültürel ya da biyolojik tarihin bir parçası olarak oluşmuştur. Böylece yeni materyalizm maddenin kendine ait içsel bir işleyiş kapasitesi vardır ve biçim alması için herhangi bir yönlendirilmeye

ihtiyacı yoktur (DeLanda, 2019: 50-55). Buna göre madde kendi içkinliğine sahip, karar veren, düşünen fail olarak bir varlıktır. Her varlık kendine özgüdür ve kendine ait olan bir tekilliğe sahiptir. Etrafında var olan şeyleri, bu tekillikle deneyimler ve kendi varoluşunu dinamik bir süreçte gerçekleştirir. Bu, insanın ve insan-olmayanın sahip olduğu *farka* neden olan *içkinliğidir*.

Sonuç ve Tartışma

Oluş, tekillik, yeni materyalizm, minör bilim, insan ve insan-olmayanın bir aradallığı ve aralarındaki zorunlu bağlantılar gibi yaklaşımlara odaklanan insan sonrası düşünce, bu kavramlarla pozitivist ve geleneksel metodolojik yaklaşımların ikiliklere dayanan, bütüncü, indirgemeci, determinist ve normatif olan anlayışını eleştirerek yeni teorik ve kavramsal tartışmalarla yeni metodolojik yaklaşım biçimleri önerir. Sosyal bilimlerde belirgin bir yere oturmaya başlayan insan sonrası çalışmalar, geleneksel çalışmalarda daha bütünsel bakılan alanlara daha mikro ve parçalı seviyede bakmayı önermektedir. Hatta insan merkezli bakış açısı yerine insan dışı varlıkları da dâhil eden monist bir yaklaşımla hareket eder. Böyle bir yaklaşım, insan ve insan-olmayan tüm varlık alanını bir birbirine bağlar. Bu bağların varlığı ise her bir tekil olan varlığın, varoluşunu güvence altına alır. Bu anlayış ise içinde bulunduğumuz ve çoğumuzun da hâlâ pek farkında olmadığımız küresel iklim krizinden kurtuluşun son çıkış yolu olabilir. Çünkü insan sonrası tartışmalar ve odağında olan *minör bilim* anlayışı ve maddeyi yeniden tanımlayan *yeni materyalizm* kavramı, insana, dünyaya ve varlıklar alanına bakışımızı kökten değiştirecek anlamlar dünyasıyla ve metodolojik eğilimlerle farklı bakabilmeyi önermektedir.

Son bir yıldır (2019 yıl sonunda başlayan ve hâlâ devam eden) tüm dünyanın yaşamsal olarak mücadele ettiği Kovid 19 Pandemisi, özellikle hayvan-oluş, doğa-oluş ve makine-oluş süreçlerinin anlamlı bir biçimde karşılık bulduğu somut bir örnektir. Küresel bir salgın olarak Kovid 19 Pandemisi, insanın hem kendisine hem de kendi dışındaki varlık alanına bakışına dair güçlü bir dönüştürücü anlayışın gereğini hatırlatmıştır. Öncelikle insanın kendi yaşam alanlarına dair anlayışını yerinden etmiş, yeni anlam ve pratikler getirmiştir. Bütünsel bir oluşun bir parçası olan bu süreç, insanın teknoloji dolayımı yaşam anlayışını öne çıkarmış ve insan-makine-oluş kavramını yeniden düşünmemizi sağlamıştır. Bu süreçte, araç/makine (medya araçları, internet mecraları ve akıllı araçlar), toplumsal ilişkileri, iletişim biçimlerini yeniden tanımlayan ve belirleyen bir güce sahip olmuştur. Yaşanan yeni toplumsallıklar ve değişen iletişim biçimleri, insanın bir uzantısı haline gelen araçlar üzerinden tanımlanmakta ve bu araçlar üzerinden sürdürülmesi eğilimi hızla artmaktadır. Bu, insan ve insan-olmayanı

birbirine bağlayan ve bu yeni bağlantıları varoluşun önemli parçası haline getiren insan sonrası duruma işaret eder. Uzaktan eğitim, online alışverişler, temassız kart kullanımları, online muayene ve davalar, online kültürel faaliyetler insanı, insan-olmayanla bağlayan oluş sürecinin yeni bir aşamasıdır. Böylece çevrimiçi bir toplumsal yaşamın bir araca bağlı olarak sürdürülmesi, toplumsal yapıları ve kurumları da etkilemiş ve değişimin yönünü ortaya koymuştur. Elbette yaşamsal olarak sunduğu kolaylıklar ise bunun daha kalıcı (öncelikle kısa süreli de olsa) olmasını sağlamış ve daha çok insan için tercih edilir bir hale getirmiştir. Bu süreç daha öncesinde farklı biçimde deneyimlense bile (sosyal medyanın ve iletişim ağlarının kullanılması, bilgi paylaşımı gibi) daha önce eşi benzeri görülmemiş yeni bir yaşamsal form olarak (zorunlu olarak) deneyimlenmesiyle farklı epistemik ilişkileri ve bilgi üretimini ve paylaşımını görünür kılmış ve zorunlu (sonrasında da tercih edilen, gönüllü) bir edime dönüşmeye başlamıştır. Aynı zamanda varlığın ontolojisini de kökten sarsan bir etkiye de sahip olduğu/olacağı öngörülebilir. Burada temelde belirginleşen bir teknoloji dolayımı bir yaşam vurgusudur. Yani bir *'makine-insan oluş'* vurgusudur. Yani insanın bir uzantısı olan makineden ve makinenin bir uzantısı olan insana doğru yaşanan bir değişim vurgusu: Başlangıçta (sanayi devrimi ile başlayan süreçte) insanın bir uzantısı olan makine iken sürecin geline noktasında ise insan makinenin bir uzantısı olarak yer değiştirmiştir. Bu durum maddeye olan bakışı da etkilemiş, dışsal bir varlık olmaktan öte öznenin davranış ve düşüncelerini etkileyen, yönlendiren, kendi failliği olan bir varlık olarak tanımlanmasına neden olmuştur ve bu durum 'yeni materyalizm' kavramı ile tartışılmaya başlanmıştır. Maddenin bu kadar etkin olması (canlı olması), madde ile kurulan her ilişki maddeyi 'oluş' üzerinde etkin ve 'fark'a neden olan bir araca dönüştürmüştür. Yeni materyalist anlayışa göre artık faillik sadece insana ait bir özellik değil insan-olmayana da atfedilen bir özelliktir. Bu nedenle birbiri üzerinde etkisi olan tüm varlıklar/maddeler (insan ve insan-olmayan), bağlantılar ve eylemlerle birbirleri arasında bir ağ kurarlar. Dolayısıyla aktör-ağ teorisi buna dayanır ve asıl toplumsallığı sağlayan şey bu bağlantılar ve eylemlerdir ve Latour'a göre bunlar birlik yaratma yönünde bir işleve sahiptir. Bu birlik ise tekilliği önceleyen bir çokluktur.

Teknoloji dolayımı yaşamlar ve bir araca olan bağlılık/bağımlılık kaçınılmaz olarak bu durumun bir sonucu olarak öngörülen tekillığe ve çokluğa gönderme yapar. Çokluğu sağlayan bir anlayış olarak tekillik ve oluş meselesi, insan sonrası çalışmaların odağındadır. İnsan sonrası düşüncenin temel dayanağı insan dışı varlıkları da içine alarak, tüm hiyerarşik ayrımların ve sınıflamaların yerinden edilmesidir. Bu durum ise sonsuz bir saçılma sonrası ortaya çıkan tekil bir varoluş ve anlayıştır. Sonuç olarak da tekil farklılıkların yoğunluğu tekil olan bir bütünlüğe, varlığın tekilliğine, 'çokluğa' işaret eder. İşte insan sonrası

çalışmaların merkezinde olan teknoloji dolayimli gündelik yaşamın tekilliği önelediği anlayışı iyice belirginleşir. Bu farklılıklar üzerinden kurulan ortaklık anlayışı kaçınılmaz olarak dijital mecraların eleştirel bir okuması ile mümkün olabilir. Çünkü her olgu, her nesne ya da her vaka kendi içinde bütünsel, farklı ve anlamlı bir yapıya sahiptir. Bu çalışmanın önerisi farklılıklar üzerine odaklanırken, insanın konumuna ve diğer varlıklara karşı konumuna dair yeni bir sorgulama ve anlamlandırmaya dayanır. Bu konumlandırmanın, insanın kendine ve kendi dışındaki varlıklara alanına dair yeni bakma ve anlama biçimlerine dair yeni metodolojik yaklaşımlarının arayışına girmeye neden olması beklenir.

Sonnotlar

1 Bu makalenin özet bir versiyonu 18-20 Kasım 2021 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler “Geçmişten Günümüze Metodoloji Çalışmaları” Kongresi’nde “*Sosyal Bilimlerde Yeni Yöntem Arayışları Üzerine: İnsan Sonrası Tartışmalar ve Yeni Materyalizm*” başlığı ile sunulmuştur.

2 “Ekolojik açıdan biliyoruz ki en büyük ağaçlar küçük tohumların içinde yatar. Bir tohumda binlerce, milyonlarca tohum verme potansiyeli vardır. Bu tohumların her birinde yeni binler ve milyonlar vardır. İşte bu bolluktur. Bu nedenle, Hindistan’da ekim yaparken şöyle dua ederiz: *Bu tohum bitip tükenmez olsun*” (Shiva, 2014). Yani çokluğu, çoğulluğu var eden “tek”liktir. Asıl büyük olan, büyüklüğü sağlayan küçüktür.

3 *Doğa kültürler* (Haraway, 1997), *medya-doğalar* (Parikka, 2015); *yerküre materyalizmi* (Protevi, 2015).

4 Türkçe’ye tekil sözcüğü ‘singulier’den çevrilmiştir. Aslında, buradaki anlamıyla ‘ayrık’ uygun düşecek; yani ender olan ve diğerlerine benzemeyen anlamını taşıyarak, farklılığını doğrulayan bir düşünce anlamını taşır (Akay, 1999:15).

5 Burada *olmak* (*being / étant*) kavramı bir sabitliği, durağanlığı ifade ederken, *oluş* (*becoming / devenir*) kavramı dinamik, sürekli bir hareket ve değişim halinde olanı ifade eder. Bu nedenle Deleuze’ün ‘oluş felsefesi’ içinde varlık, zaman içinde tanımlanan ve *var-olan* yerine *var-oluş* kavramı ile ifade edilir.

6 İlk olarak 2005 yılında *The Singularity is Near* İngilizce olarak yayınlanan ve 2016 yılında ‘İnsanlık 2.0: Tekillige Doğru Biyolojisini Aşan İnsan’ Türkçe yayınlanan bu çalışmada Kurzweil, ‘gelecek’ ifadesini kullanırken 2025 yılından bahseder. Dolayısıyla bu ifadeyle yazar içinde yaşadığımız bu dönemi kastetmektedir.

7 Braidotti (2021) burada, majör ve minör bilim tartışmasını yürütürken zamanla olan

ilişkinini kurarak Yunan felsefesinden ödünç aldığı *aïos* ve *kronos* kavramları ile tartışır. *Aïos* minör bilgi üretir. *Kronos* ise majör bilimin destekçisidir. Antik Yunan felsefesinde *aïos*, sonsuzluk tanrısıdır ve zamanı temsil eder; *kronos* ise zamanın kişiselleştirilmiş formudur ve 'zaman baba' ifadesi ile kullanılır.

Kaynakça

Agamben G (2012). *Şeylerin İşareti: Yöntem Üzerine*. Çev. V Çelebi ve M Erşen, İstanbul:Monokl.

Akay A (1999). *Tekil Düşünce*. İstanbul:Bağlam Yayıncılık.

Althusser L (2015). *Marx İçin*. Çev. I Ergüden, İstanbul:İthaki Yayınları.

Aron R (2000). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev. K Alemdar, Ankara:Bilgi Yayınevi.

Barad K (2019a). *Meşakkatli Zaman/lar ve Hiçlik Ekolojileri: Tekrar-Dönme, Tekrar-Hatırlama ve Hesaplanamazla Yüzleşme*. Çev. B Doğan, Cogito İnsan Sonrası Özel Sayısı, (95-96), 161-202.

Barad K (2019b). Karen Barad'la Söyleşi. İçinde: Dolphijn, R ve Tuin, I (der), *Yeni Materyalizm: Görüşmeler ve Kartografler*, Çev. E Erdoğan, Eskişehir:York Kitap, 64-96.

Bauman Z (2017). *Hermönetik ve Sosyal Bilimler: Anlamaya Dair Yaklaşımlar*. Çev. H Oruç, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Bell J A (2006). *Philosophy at the Edge of Chaos: Gilles Deleuze and the Philosophy of Difference*. Toronto:University of Toronto Press.

Bennett J (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham, NC: Duke University Press.

Bono J vd (2008). *A Time for the Humanities. Futurity and the Limits of Autonomy*. New York: Fordham University Press.

Braidotti R (2017). *Göçebe Özneler: Çağdaş Feminist Kuramda Bedenleşme ve Cinsiyet Farklılığı*. Çev. Ö Karakaş, İstanbul:Kolektif Kitap.

Braidotti R (2018). *İnsan Sonrası*. Çev. Ö Karakaş, 2. Baskı, İstanbul:Kolektif Kitap.

Braidotti R (2019a), *İnsan Sonrası, Pek İnsanca: Bir Posthümanistin Anıları ve Emelleri*. Çev. B Doğan, Cogito İnsan Sonrası Özel Sayısı, (95-96), 53-97.

- Braidotti R (2021). *İnsan Sonrası Bilgi*. Çev. S Sam ve E Çaça, İstanbul:Kolektif Kitap.
- Braidotti R (2019b). Braidotti ile Söyleşi. İçinde: Dolphijn, R ve Tuin, I (der), *Yeni Materyalizm: Görüşmeler ve Kartografiler*. Çev. E Erdoğan, Eskişehir:York Kitap, 22-48.
- Connolly W E (2016). *Hayatın Kırılganlığı*. Çev. A Çavdar, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- DeLanda M (2019), DeLanda ile Söyleşi. İçinde: Dolphijn, R ve Tuin, I (der), *Yeni Materyalizm: Görüşmeler ve Kartografiler*. Çev. E Erdoğan, Eskişehir:York Kitap, 49-62.
- Deleuze G ve Guattari F (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze G (2006). *Bergsonculuk*. Çev. H Yücefer, İstanbul:Norgunk
- Deleuze G (2020). *Anlamın Mantığı*. Çev. H Yücefer, 2. Baskı, İstanbul: Norgunk.
- Deleuze G ve Guattari F (2014). *Kapitalizm ve Şizofreni 1: Anti-Ödipus*. Çev. F Ege vd, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Derrida J (2020). *Yazı ve Fark*. Çev. B Yalım, İstanbul:Metis Yayınları.
- Dolphijn R ve Tuin I V D (der.) (2019). *Yeni Materyalizm: Görüşmeler ve Kartografiler*. Çev. E Erdoğan, Eskişehir:York Kitap.
- Foucault M (2019). *Bilginin Arkeolojisi*. Çev. V. Urhan, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gadamer H G (2008). Tarih Bilinci Sorunu. İçinde: Rabinow, P ve Sullivan, W (der) *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, Çev. T Parla, İstanbul:Deniz Yayınları, 175-234.
- Haraway D J (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan@_Meets_Onco Mouse™*. New York-London:Routledge.
- Haraway D J (2003). *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Vol 1, Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Keat R ve Urry J (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. Çev. N Çelebi, Ankara:İmge Kitabevi.
- Kuhn T S (2017). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çev. N Kuyaş, İstanbul:Kırmızı Yayınları.
- Kurzweil R (2016). *İnsanlık 2.0: Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*. Çev. M Şengel, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Latour B (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*.

New York: Oxford University Press.

Parikka J (2015). *The Anthropocene*. Minnesota:University of Minnesota Press.

Popper K R (1970). *Normal Science and its Dangers*. İçinde: Lakatos I ve Musgrave A (der), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, 51-56.

Protevi J (2015). *Economies of Violence*. Louisiana State University-LSU Digital Commons, Faculty Publication, http://digitalcommons.lsu.edu/french_pubs/1, (Son erişim tarihi:13.05.2020).

Shiva V (1993). *Monocultures of the Mind*, London:Zed Books.

Shiva V (2014). "Small is the New Big". *Resurgence & Ecologist*. Issue 283. March/April 2014. ("Küçük, Yeni Büyüktür". Çev. B Kabatepe, <https://yesilgazete.org/vandana-shiva-kucuk-yeni-buyuktur/>, Nisan 2014. Son erişim tarihi: 06.02.2022).

Terranova T (2004). *Network Culture*. London: Pluto Press

Yalvaç F ve Erçandırılı Y (2020). Geç Kapitalizmin İdeolojik Söylemi Olarak Yeni Materyalizm: Metalaşmış 'Şeylerin' Egemenliği. *Mülkiye Dergisi*, 44 (2), 261-285.